

Tonko Maroević
Zagreb

OD PORUGE DO MOLITVE

»U lipom jaziku« — zapisao je Tin pred više od pola stoljeća, smjerajući na Marulova hrvatska djela i odavajući mu prvi sasvim svjesno počast ne kao učenom nabožnom spisatelju nego kao tvorcu stihova na materinjem jeziku. Taj jezik je i nama danas lijep, odnosno izražajan i ne gubi sve više u vremenu kako ga talozi novih govornih slojeva prekrivaju, nego pri svakom sustvaralačkom čitanju izbija i očituje se kao nezaobilazno ishodište i počelo. Jer Marulićevi stihovi čuvaju zanavijek svježinu još neukročena i neukručena medija, nabijeni su prvotnim otporima neistrošene jezične materije, bremeniti prizivnom konkretnošću slika i relativno snažnim sinkretizmom stvari i pojmova. Gotovo sve što je nakon »Judite« na hrvatskom jeziku napisano opleteno je oko nje kao oko jezgre i prema njoj gravitira; brojni izričaji što ih govorasmo nalaze se u njoj zabilježeni, posađeni kao klice s trajnom mogućnošću obnavljanja.

Ne vodi nas, dakle, samo znatiželja da zavirujemo u naše stare spise i knjige. Čitavi slojevi kolektivnog pamćenja žive tek u njihovim riječima i te nam riječi — unatoč svoj naivnosti; štoviše, baš njoj zahvaljujući — rastvaraju i evociraju iskustva što ih inače ne bismo znali ni mogli imenovati. »Iz jazika ditinjstva u ditinjstvo jazika« — lucidno je zapisao jedan drugi pjesnik, također Splitsanin i ne manje »krivovirna pravca« — Tonči Petrasov Marović, te tako rijetkom sažetošću obilježio put našega prepoznavanja drevne književne baštine. A Marulićevo djelo kao rijetko koje pjesničko djelo u nas govori upravo iz tog »ditinjstva jazika«,

iz nepomućena zajedništva stvarnosti i govorenja. Ispunila se, eto, u potpunosti pjesnikova želja da njegova riječ odjekne kod suvremenika i kod potomaka, želja koju bismo mogli najprimjerenije iskazati riječima Juditine molitve »da riči jazika / moga se zabiju u srce človika« (IV, 49—50).

Da bi, međutim, uspješnije djelovao na osjetljivost čitalaca Marulić se služio i *urehami* i *uglajenjem* i *ulizanjem* i *različih masti čirsanjem*; čak je i omazao *medom kraje čaše* kako bismo lakše popili njezinu sadržinu, to jest, primili k srcu njegova pobožna razmatranja i poučne zgode. Pod svim takvim formulacijama mislio je na različite stilske figure, na živahne usporedbe i zabavno predstavljene prizore, na — konačno — podrugljivo prikazane grijeha i pogreške te komično ocrtane negativne likove. Čini se sasvim razumljivim da suvremeni pristup Maruliću pjesniku najadekvatnije vodi preko takvih mjesta, a Slamnigov izbor iz Marulića u »Antologiji hrvatskog pjesništva od prvih zapisa do XIX stoljeća« prvi je naznačio takav prečac Splićaninovu opusu, pokazao ona (iz Marulove perspektive) sporedna vrata kroz koja danas najlakše ulazimo u pjesnikov svijet.

Uđemo li, na primjer, preko poučne, najvjerojatnije sestri-redovnici upućene pjesme »Spovid koludric od sedam smrtnih grihov« s iznenađenjem ćemo opaziti šaljivu pitoresknost nekih situacija, ostvarenu rijetkom izravnošću; koludrice u njoj ne samo govore *Lino mi se bi ustati / jer mi slatko biše spati; / meka biše posteljica, / a od maha blazinica*; ili pak *opsovah ju; ne bi dosti, / htih joj dati zaušnicu / ter je brčih po usnicu*, nego i kazna za grijeha tamo ima sasvim zemaljski, gotovo prizeman karakter: *u kuhinju pojdi gori, / ter se veće ne večeri, / pod pometi, sude operi*, a da i ne govorimo o onoj masnoj, tustoj i velikoj vladiki koja *tajno biše kokoš jila, / tere pila iz barila*.

Začudit će nas, možda, takva intonacija u pisca za kojeg se inače tvrdi da je »učitelj pravovjerne crkve« i »najžešći branitelj vjere«. Ali u Marulićevu postupku nema mnogo izuzetnoga, gotovo ništa čega već ne bi bilo u dotadašnjoj kršćanskoj književnosti na drugim jezicima. Mnogi su, naime, i ranije iz didaktičkih razloga izmjenjivali šalu i zbilju, *ludicra et seria*, odnosno vodili se načelom *ioca seriis miscere*. Osobito su česte bile zajedljive polemike između različitih srednjovjekovnih redova, ali bilo je oštih invektiva i na zajednički račun svih redova, svećenika, popova i biskupa. I sam Marulić, kao daleki i ublaženi odjek potresne glagoljaške pjesme »Svit se konča«, opominje u »Dobrim naucima«: *Ki zbirate tance, redovnici moji, / ter spivate kance, vi ste slipih voji... Tance ne vodite, ne spivajte pisni, / unesto hodite a ne kako bisni. / Ne općite svite oholest ke stiču, / ali svilne kite, na grih ka potiču: / postolce žentilne lipo izrezane, / košuljice bile svilom priplitane*; Manje je čudno, dakako, što je u pjesmi »Anka

satira« nanizao brojne nedostatke svih potencijalnih ženika kako bi Ankin zaključak o odlasku u samostan bio što opravdaniji.

Svi ovi »profani« elementi ne ukazuju ipak na neku pukotinu u Markovu kršćanskome univerzumu jer su, kao i svi humanistički ekskurzi, u cijelosti integrirani u moralističku koncepciju djela. Ali otkrivaju pored poznatije uzvišenosti i patetičnosti vjerskog ili rodoljubnog nadahnuća jedan novi, često i svježiji aspekt Marulićeva pisanja. U kontrastu, prenju »Poklad i korizma« takva dvojnost dolazi do prave i potpune groteske. Već sama imena: Trbuško, Posturad, Svežil, Vinogriz i druga nagone na smijeh, a »borbena« upotreba različitih predmeta, osobito posuda: kotlova, lonaca, kopanja, *parsura*, *masura*, *taljura*, izazivlje posebne komičke efekte. Tu smo na terenu tzv. »kuhinjskog humora«, omiljelih tema latinskog srednjovjekovlja što su dozvoljavale razmjerno slobodnu obradu s uvijek latentnom asketskom poantom o proždrljivosti kao izvoru propasti. Zanimljivo je ovdje spomenuti da u latinskim prijevodima Biblije što prethode »Vulgati« Nabukodonosorovu vojsku pri osvajanju Jeruzalema vodi njegov kuhar; u prenesenom smislu, dakle, Jeruzalem pade zbog izjelištva.

Primjernu dihotomiju propasti i spasenja pokazuje nam Marulova latinska pjesma »Versi, ravno pročititi, stoički / okomito pročititi, epikurejski« gdje se, ovisno o smjeru čitanja nižu atributi pozitivnoga odnosno negativnoga vladanja. Premda je odgovor impliciran u svemu što je naš pjesnik napisao zanimljiva je i indikativna ova makar tek vizualna i verbalna dilema.

Na završetku spjeva »Susana« neočekivana je epizoda: veseli zbog sretnoga ishoda mještani blaguju i piju kad li *jedan tih ki pihu žmul k ustom potoči; lakat mu zabihu, žmul iz ruk iskoči, / ter zveknu o ploči, vino zali usta, / i lica i oči, meu svimi smih usta*. U opisima grijешnih staraca, međutim, Marulić svjesno ide u grotesku, njihova nutarnja karakterizacija reflektira se na fizičkom liku te ih pjesnik, u smišljenoj gradaciji, uspoređuje s životinjama iz čovjekove blizine što se još i danas nalaze na repertoaru uvreda: *ču pastir niki i sta, mneć da su tovarci. / Mnil bi da su žarci, brade da im zgleda; / petesi kljuvavci, k nosom da prigleda. / A da svih razgleda, tako se meni mni, / rekal bi: »Goveda taka su, kako vi«.*

Ali daleko najdrastičnije i najplastičnije usporedbe i prizori nalaze se u »Juditi«. Pri slikanju Oloferna, u karikaturalnome klimaksu, proširen je repertoar životinjskih aluzija još i na svinju, cvna i na brava. Scene Juditina ukrašavanja nose svu dvosmislenost ljeposnih i krijeposnih atributa, a prizori žeđi, pijanstva ili pak klanja dani su s nizom neučičajeno sirovih pojedinosti: *... Jure od skota mut ožimlju... i na brade prami lašćaše se ckvara... niki se pomoći... Hronu, strepi sobom, ležeći on uznak, / drhta ruka s nogom... kora postilje krvave... Na takvim mjestima*

ponajbolje se očituje neposrednost Marulove opservacije, neka pučka naturalistička crta što prisvaja vremenski i prostorno daleke događaje prevodeći ih na prisne slike i pojave.

Već je Mihovil Kombol naglašavao oštru podjelu *svjetla i sjene* u »Juditi«: »s jedne strane neki grubi realizam, kojim Marulić gomila nesimpatične crte kod Holoferna i njegovih vojvoda, oholih i niskih, a s druge strane stalna aureola oko glave glavne junakinje«. I najčešće boje što ih Marulić spominje: crvena i zlatna, mogle bi se lako polarizirati s time da prva, crvena, pokriva prizore u kojima dominiraju krv ili vino (kao npr. u takozvanome »katalogu« pijanaca i žderonja — Jud. V 95—164) a druga, zlatna, scene u kojima se ističe ženska ljepota (analogni »katalog« ljepotica — Jud. IV 121—152) ili pak atributi vlasti. Nije ovdje prilika spominjanim izričajima brutalnosti ili grešnosti navođenjem suprotstavljati sva ona mjesta u kojima se slavi hrabrost, ljupkost ili čistoća Juditina. Jer sva ta mjesta, ma kako uspjela i izrazita, na sličnoj su razini deskriptivnog govorenja, govorenja ukorijenjena u razvijenoj usporedbi. Čak i indikacije vremena i idealni kraljici ne uzdižu se često do uzdignutijeg, uzvišenijeg stila.

Navodimo ipak jedan dosad nedovoljno uočeni odlomak iz pjesme »Od Uskrsa Isusova«, što poletnošću vizije transcendirira puku pojavnost:

*Tada togaj lita zemlja obil'je da
ulja, vina, žita, roditi voćem ja;
polja se uresiše razlikovim cvitjem,
gore se odiše sve zelenim listjem.
Pčelice zućeci svuda oblitahu,
med činit hiteći, cvitju sok spijahu:
ptice žuberiti jaše slatko poječ,
tere gnjizda viti, ploditi se hoteć.
Slavići pojahu glasom privrtajuć,
slastju zalijahu uši, poslušajuć.
Niz livadu vode tecihu mrmnjajuć,
pastiri dohode pjahu jih žejajuć.
Tisi vitri hladom gonjahu toplinu,
polju tere gradom dajući lahčinu.
Toj lito takovo tad je svidočilo
da tilo Isusovo biše uskrisilo.*

ili pak primjer razvijenoga govorenja, s posebnom snagom apstrahiranja, iz pjesme »Od muke Isukrstove«:

*O človiče umni, ča godire gledaš,
ljubav je, ino ni, ku s' prijal i čekaš.
...*

*Ljubav hoti, da p'jem žuč ter ocet žajuć,
i da boden kopjem, umrem duh pridajuć.
Ljubav se ne da rit pram njim, ki me ubiše;
da za njih se molit, kako tribi biše.
Ljubav me, ku tebi, o človiče, nosih,
pritegni me k sebi; za to sve podnosih.
Ljubav sama dobit može jakost moju,
uz toj, ako ć' hotit skazat harnost tvoju,
ljubi, ljubi boga, iskrnjih ljubi svih,
plaća će t' bit mnoga sa mnom na nebesih.*

da i ne govorimo o onim brojnim pravim i doslovnim molitvama u kojima često ima i nezaobilazne vještine i sretnih formulacija.

*

Što smo, na kraju, htjeli postići ovim ponešto nategnutim polariziranjem, naglašavanjem krajnosti i antinomičnosti? Htjeli smo pokazati da u Maruliću postoji barem zametak univerzalizma te da svojim jezikom — kako napisa mladi pjesnik Milorad Stojević u jednom stihu pjesme »Marulovo uho« — doista »viri u svijet«. Neizbježnu usporedbu s Danteom ponovit ćemo i na ovome mjestu, ali ne da po stoti put ustvrdimo kako je njegovo mjesto u povijesti naše književnosti analogno Danteovu mjestu u talijanskoj, nego da, svjesno pretjerujući, kažemo da je Marulić napisao djela što po mnogim svojim aspektima rješavaju probleme pisanja kakve je Dante u »Paklu« i u »Raju« rješavao. »Čistilište« — u književnom, stilskom smislu — naravno, nemamo; Maruliću nedostaje širine, zamaha i opsega da ispuni prostor među naznačenim krajnostima, a ni njegov *Pakao* (»vikomnji znoj«) nije, istinabog, danteovski radikalniji (nema tu, na primjer, đavla koji bi stražnjicom zatrubio) niti *Raj* empirejski prozračan. Ali Marul je prvi naš pisac koji je pisao višeglasno, koji je pisao u rasponu od poruge do molitve.